кармане .Стихотворения и проза. Полоцк, 1994; «Узлёт». Зборнік твораў аб'яднання юных літатаратараў. Баранавічы, 1977 ; "Крынічка" – першы зборнік паэтаў Віцебшчыны. Витебск, 1996.
15. След чорнага ветру / Чарнобыль вачыма дзяцей/. Рэдактар-складальнік В.Ц.Якавенка. Мн.: Соц.эк.саюз "Чарнобыль". 1995.
16. Страхов И.В. Психология воображения. Саратов., 1971.
17. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. М., 1980. С. 7.
18. Чистяков П.П. Письма, записные книжки, воспоминания. М.: Искусство, 1973. С. 333.
19. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала школьника // Вопросы психологии, 1996, № 3.

© Г. А. Нячай, 2003

ДЗЯРЖАЎНАЯ АКАДЭМІЧНАЯ ХАРАВАЯ КАПЭЛА – ПЕРШЫ ПРАФЕСІЙНЫ АКАДЭМІЧНЫ ХОР БЕЛАРУСІ

У 1940 годзе ў Заходняй Беларусі быў створаны ансамбль песні і танца, які стаў у далейшым вядучым акадэмічным харавым калектывам Савецкага Саюза. Яго арганізатарам і мастацкім кіраўніком на працягу дваццаці пяці гадоў з'яўлялся выдатны вучоны, этнограф і музыкант Рыгор Раманавіч Шырма. Шлях Р.Шырмы да прафесійнага харавога выканаўства быў доўгі. Ён атрымаў філолага-педагагічную адукацыю і многа гадоў займаўся выкладчыцкай дзейнасцю, узначальваючы адначасова аматарскія харавыя калектывы. У розныя гады кіраваў народным хорам у Пружанах, хорам Віленскай беларускай гімназіі, а пасля – хорам Віленскага універсітэта, з'яўляўся рэгентам царкоўнага хору ў Прачысцінскім саборы горада Вільна. За семнаццаць гадоў сваёй музычнай дзейнасці Р.Р. Шырма набыў значны практычны вопыт работы з хорам, запісаў і даследаваў вялікую колькасць беларускіх народных песень і прыцягнуў да іх апрацоўкі прафесійных кампазітараў: М. Анцава, М. Гайваронскага, К. Галкоўскага, А.Грэчанінава, А. Кошыца і іншых. У 1940 годзе Шырма ўжо знакаміты даследчык вуснай народнай творчасці, аўтар шэрага артыкулаў по праблемах культуры і мастацтва Беларусі. Таму невыпадкова стварэнне новага творчага харавога калектыву ў рэспубліцы было даручана менавіта яму.

Ансамбль песні і танца быў арганізаваны восенню 1939 года ў Беластоку. Калектыў складаўся з харавой і танцавальна-інструментальнай груп. Мэтай калектыву было «ствараць і несці масам праўдзівую вакальна-харавую культуру. Дзеля гэтага трэба было навучыць хор валодаць сродкамі музычнай выразнасці, трэба было вельмі многа папрацаваць над чысцінёй інтанацыі ў паасобных партыях хору, над вымаўленнем слова, над здабываннем «каларыту» ў голасе, каб перадаць тонка і глыбока розныя адценні душэўных перажыванняў, што выяўляюцца ў песнях. Гэта патрабавала вельмі ўпартай і марудная працы» [1, с. 146].

Аснову ансамбля песні і танца першапачаткова складалі беларускія народныя песні ў апрацоўках прафесійных кампазітараў. Рэпетыцыі праводзіліся два разы ў дзень і ўжо праз два месяцы калектыў выступіў з канцэртамі ў гарадах Слоніме, Бельску, Ваўкавыску, а 25 мая – у Мінску. Усяго за першы год існавання ансамбль песні і танца даў сто семдзесят канцэртаў.

Значнай падзеяй у жыцці ансамбля сталі гастрольныя паездкі ў Маскву і іншыя гарады Расіі ў 1941 годзе. Яны далі магчымасць пазнаёміць слухачоў з беларускімі нацыянальнымі музычнымі традыцыямі і яе харавой культурай. Поспех калектыву на лепшых сцэнах сталіцы адзначалі многія перыядычныя выданні. Газета «Правда» 6 чэрвеня 1941 года падкрэслівала «свежасць, непасрэднасць і прыгажосць беларускай народнай творчасці ў выкананні ансамбля» [2]. У Маскве калектыў зрабіў запіс на Усесаюзным радыё, а затым яшчэ даў серыю канцэртаў у гарадах Калініне, Бранску, Арле. Ансамбль захаваўся і ў час Вялікай Айчыннай вайны, гастраляваў у Сібіры і Сярэдняй Азіі. Рэпертуар хору ў гэтыя гады ўзбагаціўся творамі ваеннай тэматыкі, гераічнымі і патрыятычнымі песнямі.

У 1943 годзе калектыў вяртаецца ў вызвалены Гомель, а ў 1944 годзе пераязджае на пастаяннае месца працы ў Гродна. Пачаўся перыяд абагульнення вопыту, які быў назапашаны за гады канцэртнай практыкі, паступова паглыблялася работа харавой групы.

Па-ранейшаму вялікае значэнне калектыў надаваў выкананню беларускіх народных песень. Творчыя адносіны ансамбля і яго кіраўніка да народнай песні адзначаў музыказнаўца Б.Смольскі: «Дзяржаўны ансамбль пад мастацкім кіраўніцтвам Р.Шырмы не толькі захоўвае своеасаблівасць гучання народнай песні, імправізацыйную свабоду выканання і багацце выразных адценняў, але і надае высокую мастацкую інтэрпрэтацыю песні, тым самым уздымаючы яе на ўзровень высокай прафесійнай творчасці» [3].

Творчы дыяпазон калектыву паступова пашыраўся. Рэпертуар харавой групы ансамбля ўзбагачаўся творамі рускай харавой класікі. На ўзорах гэтай музыкі калектыў удасканальваў вакальнае майстэрства, выхоўваў тонкі густ і разуменне сур'ёзнай музыкі. Харавая група ансамбля выконвала творы П. Чайкоўскага, М. Рымскага-Корсакава, С. Танеева, Ц. Кюі, А. Грэчанінава, М. Іпалітава-Іванава, В. Шабаліна і іншых.

За дзевяць гадоў работы ансамбль песні і танца шмат чаго дасягнуў. Ён паспяхова канцэртаваў па гарадах Расіі, Прыбалтыкі і Закаўказзя. Праграмы канцэртаў калектыву былі змястоўныя і разнастайныя. Аднак, нягледзячы на поспехі, у ансамбля былі і праблемы. Адна з асноўных - недастатковая колькасць спевакоў, якія складалі харавую групу. Выкананне твораў буйной формы, а таксама вакальна-сімфанічнай музыкі патрабавала большага колькаснага складу выканаўцаў. Яшчэ адным важным пытаннем быў недахоп твораў беларускага харавога рэпертуару. Калектыў выконваў народныя песні, у той час як арыгінальных твораў на беларускія тэксты было надзвычай мала.

У студзені 1949 года ансамбль песні і танца пад кіраўніцтвам Р.Р.Шырмы прадстаўляў музычную культуру рэспублікі на Днях беларускай літаратуры і мастацтва ў Маскве. Нягледзячы на ўсе цяжкасці, канцэрты ансамбля прайшлі з велізарным поспехам. Саюз кампазітараў СССР, сродкі масавай інфармацыі назвалі калектыў пад кіраўніцтвам Р.Шырмы адным з лепшых у Савецкім Саюзе «па чысціні інтанацыі, яснасці і выразнасці выканання» [4, с. 148]. Ансамбль даў дзесяць канцэртаў на радыё і зрабіў запіс пяцідзесяці двух твораў, сярод якіх сорак беларускіх народных песень і песень на словы беларускіх паэтаў. У тым жа годзе ансамбль ажыццявіў гастрольныя паездкі па Каўказу: даў23 канцэрты ў Баку, Тбілісі, Грозным, а таксама 50 канцэртаў у Літве і Калінінградскай вобласці. У прэсе адзначалася высокая выканальніцкая культура калектыву. Напрыклад, газета «Калининградская правда» ў нумары ад 7 жніўня 1949 года назвала Беларускі дзяржаўны ансамбль песні і танца «значнай з'явай у мастацтве беларускага народа. ...Спевакі хору валодаюць высокай

тэхнікай – умением спяваць стройна, у ансамблі. Гэта дае хору магчымасць з вялікай выразнасцю выконваць творы без інструментальнага суправаджэння, што з'яўляецца вышэйшай ступенню харавога мастацтва» [5].

У 1950 годзе ансамбль песні і танца быў пераўтвораны ў Дзяржаўны хор Беларускай ССР. Ён па-ранейшаму многа канцэртаваў. Так, у 1951 годзе калектыў здзейсніў гастрольныя паездкі ў Петразаводск і Ленінград, а ў 1952 годзе – у Карэлію, Запаляр'е, Ленінград, Архангельск. У 1953 годзе адбыліся гастролі на Украіне: калектыў выступаў у Кіеве, Харкаве, Адэсе, Днепрапятроўску, Варашылаўградзе, Краснадоне, Вінніцы, Жытоміры, у гарадах Данбаса. Усе выступленні мелі вялікі поспех.

Але, нягледзячы на творчыя дасягненні, хор сутыкаўся з сур'ёзнымі цяжкасцямі. Галоўным пытаннем па-ранейшаму заставаўся беларускі рэпертуар. Апрацовак народных песень зроблена было яшчэ недастаткова і не ўсе з іх адпавядалі высокай мастацкай якасці. Арыгінальных твораў на вершы беларускіх паэтаў было напісана ўсё яшчэ вельмі мала.

Праблема павелічэння колькаснага саставу выканаўцаў таксама патрабавала неадкладнага рашэння. У 1955 годзе галоўны харавы калектыў рэспублікі налічваў пяцьдзесят чалавек. Для выканання поліфанічных твораў, а таксама вакальна-сімфанічнай музыкі такой колькасці выканаўцаў было яўна недастаткова. А хор працаваў над буйнымі творамі. У рэпертуары калектыву былі кантаты «Ясныя дарогі» Ю.Семянякі, «Сказ пра Мядзведзіху», «Беларусь», «Ленінградцы», «Беларускім партызанам» А.Багатырова, «Сорак гадоў» М. Аладава, араторыя «Калоднікі" А.Фляркоўскага. Выконваў хор і складаныя поліфанічныя сачыненні Й. Баха, Г. Гендэля, С. Танеева, буйныя творы М. Мусаргскага, М. Рымскага-Корсакава, П. Чайкоўскага.

У 1955 годзе Дзяржаўны хор БССР ужо ў другі раз прадстаўляў культуру рэспублікі у Маскве на Дэкадзе літаратуры і мастацтва. Калектыў выступаў у Калоннай зале Дома Саюзаў і ў яго праграме разам з беларускімі песнямі гучала музыка рускіх кампазітараў. Высокі прафесіяналізм і творчыя дасягненні харавога калектыву былі шырока адзначаны музычнай грамадскасцю, а мастацкі кіраўнік хору першы з харавых дырыжораў СССР быў ушанаваны ганаровым званнем «Народны артыст СССР».

Літаратура:

1. Шырма Р. Песня – душа народа: З літ. спадчыны /Прадм. Н.Гілевіча; Уклад., камент. і бібліягр. В.Ліцвінкі. – Мн.: Маст. літ., 1993.
2. Мозольков Е. Ансамбль белорусской песни // Правда. – 1941. – 6 июня.
3. Смольскі Б. Ансамбль Р.Шырмы і беларуская харавая культура // Літаратура і мастацтва. – 1946. – 7 снеж.
4. Шырма Р. Песня – душа народа: З літ. спадчыны /Прадм. Н.Гілевіча; Уклад., камент. і бібліягр. В.Ліцвінкі. – Мн.: Маст. літ., 1993.
5. Попов С. Гастроли Белорусского государственного ансамбля песни и танца // Калининградская правда. – 1949. – 7 авг.

© А. В. Шаціла, 2003

МАСТАЦТВА САЛОМАПЛЯЦЕННЯ Ў КАНТЭКСТЕ ТРАДЫЦЫЙ

Народнае мастацтва як з'ява культуры ахоплівае ўсе сферы духоўнага і матэрыяльнага жыцця чалавека. М.А. Някрасава вызначае "народнае мастацтва як гістарычная самасвядомасць ў сістэме культуры. Гэта адзначае яго асобыя адносіны да рэчаіснасці як мастацтва светапогляду" [3, с. 124]. Народнае мастацтва нараджалася і стваралася як вынік мэтазгоднасці, рацыянальнасці, гармоніі чалавека з прыродай і сусветам, гэта акрэсленая і гарманічная ідэаграма светабудовы, складаная мадэль быцця. Чалавек праз народнае мастацтва імкнуўся ў сімвалах і вобразах зразумець рэальны мір. Усе віды і формы выяўленчага мастацтва, і ў першую чаргу дэкаратыўна-прыкладное, праз метафарычныя, вобразна-прадметныя аналогіі і сімвалы адлюстроўваюць цэласную сістэму чалавечага мыслення, яго методыку пабудовы ўнутранага сусвету і светапогляду, ролю і месца чалавека ў светабудове. У народным мастацтве замацаваны ўяўленні аб вечным парадку і гармоніі, аб непарыўнасці і кругазвароце, аб вечнасці святла і цемры, аб гарманічным і неабходным існаванні двух пачаткаў – жыцця і смерці.

У аснове народнага мастацтва саломапляцення знаходзіцца ментальнасць вясковага чалавека, які жыве на зямлі. Селянін адчувае сваю непарыўную сувязь з ёю, імкнецца жыць у згодзе з наваколлем, падпарадкоўвае свае жыццё касмічнаму руху і рытмам Сусвету. "Гэта сувязь вызначаецца адносінамі да свету, дзе ўсё жыве ў адзінстве і ўзаемасувязі са светабудовай, дзе ўсе падначальваецца кругазвароту часу" [3, с. 58].

Любая рэлігія была і застаецца формай ідэалогіі, у аснове якой – уяўленні пра свет і чалавека ў свеце. У старажытныя часы дзейнасць чалавека заўседы мела магічны сэнс, што ўвасаблялася ў знаках-сімвалах, якія потым пераходзілі ў творы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Чалавек у першабытным грамадстве атаясамліваў сябе з прыродай і пакланяўся ей праз яе ўвасабленні – паганскіх багоў. У традыцыйным народным мастацтве на Беларусі хрысціянства не парушала ўнутранага ўспрыняцця чалавекам сусвету. "Абставіны пары прыняцця хрысціянства ў канцы X ст. вымушалі да сінкрэтызацыі язычніцкага і новага хрысціянскага светапогляду" [2, с. 26]. Больш за тое, хрысціянства асімілявала дахрысціянскія ўяўленні і сімвалы (напрыклад, сімвалы крыжа як мадэлі будавання прасторы і сусвету). Народнае мастацтва заўседы мела крыніцу сімвалаў і вобразаў дахрысціянскага перыяду.

Саломапляценне з'яўляецца своеасаблівым феноменам ў народным дэкаратыўна-прыкладным мастацтве Беларусі. Традыцыі пляцення бытавых і абрадавых рэчаў маюць свае карані ў глыбокай старажытнасці. Яны захаваліся да XXIст. і працягваюць развівацца і ўзбагачацца новымі формамі і прыёмамі. З навукова-тэхнічным прагрэсам адышло ў нябыт ручное жніво, але абрадавая пластыка працягвае развівацца, часам далёка адыходзячы ад сваіх прататыпаў, захоўвае першапачатковы сімвалічны сэнс і яго знакавае ўвасабленне. У сучасным саломапляценні сустракаецца вялікая колькасць разнастайных твораў, дзе не заўседы вылучаюцца прамыя аналогіі з традыцыйнай абрадавай пластыкай, але між волі яны нясуць ў сабе аграрна-салярную сімволіку, захоўваюць стылістычную, вобразную і знакава-сімвалічную традыцыю.

Апошнім часам народныя майстры і прафесійныя мастакі, якія працуюць у галіне мастацкага саломапляцення, усе часцей звяртаюцца не толькі да язычніцкай, дахрысціянскай міфалогіі, але і да больш позняй хрысціянскай традыцыі. Праілюструем гэта прыкладамі твораў студэнтаў кафедры народных рамесстваў Беларускага дзяржаўнага універсітэта культуры. З аднаго